

Državni izpitni center

M 0 9 2 5 2 1 1 3

JESENSKI IZPITNI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Četrtek, 27. avgust 2009

SPLOŠNA MATURA

Moderirana različica

IZPITNA POLA 1**ESEJSKE NALOGE (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobljenih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1

DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV

1. **Razpravljajte o razlikah v socializacijski vlogi staršev v modernih družbah glede na tradicionalne.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) lahko v odgovor vključijo vsaj štiri od naslednjih ugotovitev:

- v tradicionalnih družbah so bili **starši najpomembnejši** (edini) dejavnik socializacije, v modernih jih je **več** (vrtec, šola, mediji, vrstniki),
- prej so bili starši dejavnik **discipliniranja**, zdaj **zaščite**,
- obdobje socializacije se s podaljševanjem mladostništva **podaljšuje**,
- prej je bila socializacija **del vsakdanjega življenja**, zdaj je **načrtnejša** dejavnost,
- prej je bil otrok bolj naložba v prihodnost (delovna sila), zdaj je bolj poudarjena **čustvena vez** med otoki in starši,
- prej je bilo več otrok, zdaj jih je manj – na otroka osrediščena družba,
- prej je bila vzgoja bolj **avtoritarna**, zdaj bolj **liberalna**
- itd.

2. **Razpravljajte o kulturni pluralnosti. V razpravo vključite različne vidike pluralnosti, kot so subkulture, množična kultura in elitna kultura.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) v odgovor vključijo:

- **opredelitev kulturne pluralnosti**: predvsem moderne družbe so zaradi strukturne kompleksnosti (izobrazba, generacije, verska, poklicna, etnična pripadnost itd.) v kulturnem pogledu zelo heterogene,
- **opredelitev subkulture**: sprejema prevladujočo (dominantno) kulturo, vendar pa se v nekaterih vsebinah od nje tudi razlikuje, gre za različne družbene temelje oblikovanja subkultur, npr. etnična, spolna, rasna, poklicna, starostna itd.,
- **elitna (sub)kultura** predstavlja kulturne vzorce družbene elite,
- **množična kultura** zajema širok krog uporabnikov, ustvarjajo in širijo jo množični mediji (kulturna industrija), ima propagandno in zabavno funkcijo.

3. **Razpravljajte o pluralnosti družinskega življenja v sodobnih družbah. V razpravo vključite tudi primerjavo različnih socioloških pogledov na pluralnost družine.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) vključijo v svoj odgovor:

- **opredelitev pluralnosti** družinskega življenja oziroma predstavitev njenih konkretnih oblik,
- **vzroke/družbene okoliščine za pluralnost družin** v sodobnih družbah (spremenjene družbene vrednote, zaposlitev obeh staršev, ekonomska samostojnost žensk, višja stopnja enakopravnosti spolov, posvojitve otrok, zakonodaja, ki omogoča razvezo, dolgotrajnost izobraževanja itd.),
- **primerjavo dveh različnih** socioloških pogledov na pluralnost družinskega življenja.

4. **Predstavite in primerjajte različne sisteme družbene slojevitosti. V odgovor vključite tudi dve različni teoretični razlagi slojevitosti.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- **predstavijo oblike slojevitosti** (kaste, suženjstvo, stanovi, razredi),
- **eksplicitno primerjajo** oblike/sisteme slojevitosti glede na vsaj **dve izbrani merili** (npr. glede na zavzemanje statusa, odprtost/zaprtost sistema, način legitimizacije itd.),
- smiselno predstavijo **dve teoretični razlagi** (npr. Marxovo, Webrovo, funkcionalistično itd.).

5. ***Predstavite institucionalizacijo znanosti in razpravljajte o normah delovanja znanstvene skupnosti.***

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovor vključiti naslednje elemente:

- **predstaviti institucionalizacijo** znanosti: nastanek znanstvenih skupnosti je povezan s profesionalizacijo znanosti, specializacijo in organiziranostjo v ustanovah (akademije, instituti),
- **analizirati norme** delovanja znanstvene skupnosti (po R. Mertonu: avtonomnost, univerzalizem, nepristranskost in organizirani skepticizem),
- **kritično presojati o zlorabah** načel delovanja znanstvene skupnosti.

IZPITNA POLA 2

I. ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR

1. *Opredelite odklonskost z vidika teorije etiketiranja. Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke v odgovoru izpostavijo naslednje:

- teorijo etiketiranja zanima predvsem **proces označevanja** (1,5 točke),
- **odklonsko** vedenje je tisto, ki ga nosilci družbenega nadzora opredeljujejo kot odklonsko (1,5 točke)
ali
- **objektivne odklonskosti torej ni** – gre za **okolščine**, v katerih je neko dejanje označeno kot odklonsko, v nekaterih drugih pa ne (1,5 točke).

2. *Teorija etiketiranja razlikuje med primarno in sekundarno odklonskostjo. Pojasnite razliko med tema oblikama odklonskosti. (3 točke)*

Ko odklonskost še **ni odkrita**, gre za primarno odklonskost; do nje lahko pride iz različnih razlogov; vsi smo primarno kdaj odklonski (1,5 točke).

Sekundarna odklonskost je takrat, ko dejanje temelji na **predhodni označitvi** dejanja kot odklonskega, ljudje so dojeti kot odklonski (1,5 točke).

3. *Kdo so po teoriji etiketiranja največkrat označeni kot odklonski? Navedite tri primere. (1,5 točke)*

To so največkrat predstavniki **nižjih socialnih slojev**, **predstavniki etničnih, rasnih** in drugih **manjšin** (po 0,5 točke za vsak naveden primer, skupaj največ 1,5 točke).

4. *Kateri avtor uporablja pri pojasnjevanju odklonskosti pojem strukturne napetosti? Imenujte avtorja in pojasnite vsebino pojma strukturna napetost. (3 točke)*

(Robert) **Merton** (1 točka).

Strukturna napetost je **neusklajenost** med **družbeno sprejetimi cilji/vrednotami** in **neenakimi možnostmi** za doseganje teh ciljev po legalni poti oziroma znotraj danega normativnega okvira (2 točki za pravilen in celovit odgovor, sicer ustrezno manj).

5. *Kako E. Durkheim pojasnjuje stanje anomije? (2 točki)*

Obstoječe vrednote in norme zaradi **hitrih družbenih sprememb niso** več ustrezne, izgubljajo pomen, **sistem novih pa še ni vzpostavljen** (2 točki za pravilen in celovit odgovor, sicer ustrezno manj).

6. *Imenujte in kratko predstavite še enega od teoretskih pristopov pri pojasnjevanju odklonskosti. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko imenujejo in kratko predstavijo enega od naslednjih teoretskih pristopov:

- konfliktno teorijo,
- Durkheimovo teorijo,
- Cohenovo teorijo,
- Millerjevo teorijo.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo teorije po 1 točko, za pravilno razlago pa še 2 točki, skupaj 3 točke. Zaradi oblike zastavljenega vprašanja dopuščamo tudi navedbo in predstavitev bioloških in socialno-psiholoških pristopov, ki jih ocenimo na enak način.

7. *Pojasnite pojem grešnega kozla. (2 točki)*

»Grešni kozli« so **skupine ali posamezniki**, ki jim družba (oblast) **pripiše krivdo** za dejanja, ki jih niso storili. (2 točki)

II. DRUŽBENA MOČ IN OBLAST

1. *V sociologiji je najbolj uveljavljeno Webrovo razumevanje družbene moči. Predstavite temeljno vsebino njegovega pojmovanja moči. Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Družbena moč je (z)možnost (ki temelji na različnih virih) **uveljaviti svoje interese kljub nasprotovanju drugih**, tj. vplivati na druge tako, da delujejo v skladu z našimi pričakovanji (3 točke).

2. *Kdaj lahko štejemo moč za legitimno? (1,5 točke)*

Podrejeni jo doživljajo **kot pravilno in upravičeno** (1 točka) in se ji **prostovoljno** podrejujejo (0,5 točke).

3. *Pojasnite, zakaj je legitimnost pomemben dejavnik stabilizacije odnosov moči. (2 točki)*

Legitimnost pomeni **prostovoljno** in razmeroma **trajno** podrejanje oblasti (1 točka). Nelegitimna moč (prisila) pa **zbuja odpor**, podrejanje zagotavljajo sankcije (1 točka).

4. *Predstavite dve ključni razliki med karizmatično in racionalno-legalno oblastjo. Pomagajte si z virom B. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko predstavijo dve izmed naslednjih razlik:

- pomen osebnosti vodje/nadrejenega: prva je izrazito **osebna**, druga **neosebna** oblast,
- odnos med vodjo in privrženci: karizmatična oblast je vezana na **osebne** značilnosti vodij, na odnose med njimi in privrženci, racionalna/legalna oblast pa temelji na sprejemanju neosebnih pravil oziroma zakonov, podrejeni sprejemajo oblastne odločitve, ker so v skladu s temi pravili,
- trajnost oblasti: prva je **kratkotrajna** (prehodna), druga razmeroma **stabilna**.

Kandidati/kandidatke dobijo za pravilno razlago ene razlike 2 točki, skupaj največ 4 točke.

5. *Zakaj je karizmatični tip oblasti praviloma le prehodni? (2 točki)*

Večan je na osebo, **na privrženost neki osebi**. Karizmo je (skoraj) nemogoče prenesti na drugo osebo (2 točki za ustrezen odgovor, sicer manj).

6. *Kaj je značilno za pojmovanje politike, ki je vsebovana v Marxovi opredelitvi funkcij države? Pomagajte si z virom C. (2 točki)*

S politiko se pridobiva in ohranja **privilegije manjšine** (lastniki, vladajoči itd.) na račun večine (nelastniki, vladani, podrejeni itd.) (1 točka). Politika je **boj za oblast**, za nadvlado nad drugimi in družbo (1 točka).

7. *Bolj kakor Marxovo je v sociologiji uveljavljeno Webrovo pojmovanje države. Predstavite temeljne značilnosti Webrovega pojmovanja moderne države. (3 točke)*

Država je organizacija, ki ima **zakonit monopol nad sredstvi prisile** na nekem ozemlju (2 točki). Moderna država ta monopol uveljavlja s **pravom** (zakoni) in birokratskim aparatom (1 točka).

III. PROSTORSKE SKUPNOSTI

1. *Kateri tip prostorske skupnosti je prikazan na fotografiji v viru A? (1 točka)*

Mesto (mestno naselje, urbano naselje) (1 točka).

Če kandidat/kandidatka navaja termin **metropola**, dobi 0,5 točke.

2. *Navedite in kratko opišite tri značilnosti v viru A prikazane prostorske skupnosti. (4,5 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo:

- **veliko ljudi**/gosta naselitev,
- **zgoščenost različnih dejavnosti** in institucij,
- možnosti **zaposlitve**,
- **formalni odnosi** med ljudmi,
- **urbana kultura**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedbo po 0,5 točke, za njen opis pa še po 1 točko, skupaj največ 4,5 točke.

3. *Zakaj se meje med ruralnimi in urbanimi območji zabrisujejo? V odgovor vključite dva vzroka. (3 točke)*

Kandidati in kandidatke lahko navajajo:

- **selitev industrijskih obratov** na podeželje,
- **preseljevanje mestnega prebivalstva** na obrobje mest ali proti podeželju zaradi **bolj kakovostnih bivanjskih možnosti**,
- **izboljšanje prometne infrastrukture**, ki omogoča dnevne selitve
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak ustrezen vključen argument po 1,5 točke, skupaj največ 3 točke.

4. *Države tretjega sveta doživljajo v zadnjih desetletjih pospešeno urbanizacijo. Katere so njene posebnosti v primerjavi z razvitejšimi državami? Navedite in pojasnite dve. Pomagate si lahko z virom B. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo in pojasnjujejo:

- urbanizacija v teh delih sveta je potekala zapoznelo,
- obubožane množice se selijo s podeželja, kjer so **možnosti preživetja minimalizirane**, v mesta,
- **zaostala kmetijska proizvodnja**, ki ne pokriva niti osnovnih eksistenčnih potreb prebivalcev,
- **vojaški spopadi**,
- **politično nasilje**,
- **degradacija okolja**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno navedbo po 1 točko, za njeno kratko pojasnitev še po 1 točko, za dve ustrezno navedeni in pojasnjeni posebnosti skupaj največ 4 točke.

5. *Predstavite dve prednosti življenja v urbanih naseljih. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko predstavijo:

- **več zaposlitvenih možnosti,**
- **več možnosti zadovoljevanja kulturnih, izobraževalnih, zdravstvenih potreb,**
- **več osebne svobode** za posameznika,
- **soobstoj različnih subkultur,**
- oblikovanje **posebne urbane kulture**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno navedbo dveh prednosti po 1,5 točke, skupaj največ 3 točke, sicer ustrezno manj.

6. *Katere prostorske skupnosti opredeljujemo kot metropole in kaj je zanje značilno? (Vir C) (2 točki)*

Metropole so **velika mestna naselja**, ki **združujejo najpomembnejše upravne funkcije** (1 točka) za večja območja, v njih se vzporedno izoblikuje **razmeroma bogata in raznovrstna ponudba** kulturnih in izobraževalnih dejavnosti, **omogočajo multikulturalnost**, praviloma so **urbanistično urejene** in postanejo turistično privlačne itd. (1 točka za eno dodano lastnost formalni opredelitvi).

IV. RELIGIJA

1. *Kateri sestavini religije sta omenjeni v viru A? (1 točka)*

V viru A sta omenjeni **religijska (verska) pripoved** (0,5 točke) in **religijska (verska) etika** (0,5 točke).

2. *Kratko razložite sestavini religije, ki ste ju prepoznali v viru A. (3 točke)*

Religijska pripoved vsebuje simbolno, pogosto tudi mitološko **razlago** nastanka in razvoja stvarnosti, vključuje verske dogme, norme itd. Nekatere religije jo poznajo v **obliki svetih besedil**, druge v obliki **ustnega izročila** (1,5 točke za ustrezno razlago, sicer manj).

Verska etika vsebuje nauk in določila o **moralno pravem**, dobrem in **moralno nepravem**, slabem ravnanju, pogosto pa tudi **idejo povračila**: »nagrado« za dobra dejanja in kazen za slaba (1,5 točke za ustrezno razlago, sicer manj).

3. *V kateri tip religij (po McGeeju) uvrščamo judaizem in krščanstvo? Kratko predstavite dve značilnosti tega tipa religij. (2,5 točke)*

Uvrščamo ju v **monoteistične** religije (0,5 točke).

Kandidati/kandidatke lahko kratko predstavijo dve izmed naslednjih značilnosti:

- verovanje v enega boga,
- institucionaliziranost in organiziranost religij,
- imajo profesionalne verske voditelje,
- temeljijo na svetih knjigah
- itd.

Za vsako ustrezno navedbo dobijo kandidati/kandidatke po 1 točko, skupaj največ 2 točki.

4. *Kratko predstavite Durkheimovo opredelitev religije in njeno funkcijo v (tradicionalnih) družbah. Pomagajte si z virom B. (4 točke)*

Po Durkheimu je za religijo bistveno **razločevanje med svetim in posvetnim** (1 točka). Durkheim poudarja predvsem **integracijsko** funkcijo religije (1 točka): religija krepi skupne družbene vrednote in norme, tako pa spodbuja družbeno solidarnost, spoštovanje svetega dejansko pomeni priznavanje in sprejemanje družbenih dolžnosti in obveznosti (2 točki za ustrezno predstavitev, sicer manj).

5. *Kako v sociologiji imenujemo zmanjševanje vloge religije v modernih družbah? (1 točka)*

Sekularizacija (1 točka).

6. *V katerih značilnostih se kaže proces, ki ste ga prepoznali v odgovoru na 5. vprašanje? Navedite tri. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko predstavijo tri izmed naslednjih značilnosti:

- odtujevanje od cerkve (npr. manjši obisk verskih obredov, neopravljanje verskih dolžnosti itd.),
- **nepoznavanje** in/ali **nesprejemanje** tradicionalnih verskih predstav in naukov,
- **laizacijo** družbe,
- **odsotnost državne religije**,
- uveljavljanje **verskega pluralizma**,
- zmanjševanje/izginjanje integracijske, kompenzacijske, legitimacijske funkcije religije
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno predstavljeno značilnost/pojav po 1 točko, skupaj 3 točke.

7. *Kako imenujemo pojav, ki naj bi po Durkheimovem mnenju z vnašanjem novih simbolov in obredov nadomestil »tradicionalno«, »klasično« religijo v modernih družbah? Navedite tudi dva konkretna primera tega pojava. (3 točke)*

Civilna religija (1 točka).

Kandidati/kandidatke lahko navedejo dva izmed naslednjih primerov:

- »člaščenje« državnih simbolov,
- praznovanje državnih praznikov,
- sakralizacijo naroda,
- komunizem kot politično ideologijo
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsak ustrezno naveden primer po 1 točko, skupaj 2 točki.